

ТРЫВАЛАЯ РУІНА ДЛЯ НАШЧАДКАЎ

Ірына СВІРКО
isvirk@mail.ru

Наведваючы Навагрудак, гуляючы па яго старажытным вулачкам, нельга не зайсці на акружаную глыбокім рвом Замкавую гару. Гэта знакавае для нашай гісторыі месца. Некалі тут узвышаўся знакаміты Навагрудскі замак. Пабудаваны ў XIII—XVI стагоддзях, ён быў адным з буйнейшых абаронных збудаванняў у Цэнтральнай Еўропе і самым магутным умацаваннем на беларускіх землях — у адрозненне ад іншых, адзіны меў сем вежаў.

Так было. Сёння ж ад замка захаваўся толькі руіны. Але і гэтыя рэшткі сцен і вежаў ярка сведчаць пра колішнюю яго магутнасць, штодня да іх прыходзяць турысты, каб дакрануцца да велічных муроў, палюбавацца з вышыні адкрытымі воку абсягамі і адчуць подых сёвай гісторыі.

Вось і я ў нядаўні свой прыезд у Навагрудак не абмінула зайсці на замчышча. Як вядома, з 2012 года згодна з Дзяржаўнай праграмай «Замкі Беларусі» тут праводзяцца мерапрыемствы па кансервацыі і частковай рэканструкцыі, у выніку іх помнік гісторыі стане яшчэ больш прывабны для турыстаў і набудзе рэспектабельны знешні выгляд.

■ ДАРЭЧЫ

У сценах Навагрудскага замка — колішній рэзідэнцыі літоўскіх князёў праходзілі дзяржаўныя сеймы, сустрэчы паслоў і каралёў. Да сярэдзіны XVIII стагоддзя ён быў месцам правядзення сесій Галоўнага трыбунала Вялікага княства Літоўскага. Па некаторых звестках, Навагрудак стаў першай сталіцай ВКЛ. Спецыялісты мяркуюць, што тут у 1253 годзе прайшла каранацыя князя Міндоўга. У 1395 годзе ў замку прымаў вялікага князя Вітаўта. Гасцяваў тут і польскі кароль Уладзіслаў Ягайла, калі ў Фарным касцёле браўся шлюбам з Сафіяй Гальшанскай у 1422-м.

— Галоўная мэта — стварыць з рэшткаў Навагрудскага замка так званую трывалую руіну, гэта азначае максімальна захаваць тое, што ад яго засталася. Спецыялісты лічаць, што цалкам аднаўляць замак немагчыма, хача б па той прастай прычыне, што невядома дакладна, як ён выглядаў, існуе некалькі меркаванняў. Да таго ж, калі пабудаванне замка нанова, знікне гісторыя і аўтэнтычнасць, — расказвае мая спадарожніца, загадчык сектара культуры аддзела ідэалагічнай работы, культуры і па справах моладзі Навагрудскага райвыканкама Наталля Жышко.

Як вядома, да пачатку XIX стагоддзя ад верхняй часткі замка засталіся толькі тры вежы. Першай разбурылася Дазорца. У пачатку XX стагоддзя абрушыліся паўднёвая сцяна Цэнтральнай, альбо Шчытавой, і часткі сцен Касцельнай вежаў. Толькі ў 1921 годзе руіны замка былі ўзятыя пад ахову, а ў 1922—1929 гадах у ім правялі частковую кансервацыю таго, што ацалела. Сцены Касцельнай вежы тады былі фактыч-

на складзены нанова. Менавіта рэшткі так званых Шчытоўкі і Касцёлкі да апошняга часу і ўзвышаліся на замчышчы.

Што ж убачаць тут будучыя наведвальнікі?

Мяркуюцца, што пасля заканчэння ўсіх работ адкрытымі для агляду стануць пяць вежаў Навагрудскага замка: Малая брама, Пасадская, Дазорца, Касцельная, Шчытоўка. Астатнія вежы пакажуць аплікацыямі, з зямлі часткова выйдучь праслы сцен. Такім чынам, цалкам па перыметры замак абазначыць у межах XVI стагоддзя.

Страты, якія панесла Шчытоўка, будуць часткова адноўлены. Вежу накрывуць дахам, плануецца, што ў ёй размесцяцца музейныя экспанаты.

З сярэдзіны 1990-х абгароджаныя кансервацыйнымі рыштаванымі стаялі рэшткі Касцельнай вежы, яна знаходзілася ў вельмі складаным стане. Цяпер яе фундамент умацаваны. Вежа часткова рэканструюецца. Выкарыстоўваюць для гэтага спецыяльную кансервацыйную цэглу, вырабленую на Гарынскім камбінаце будаўнічых матэрыялаў. Яна крыху большая, чым звычайная, па памеры і адпавядае вялікай колькасці патрабаванняў, у

прыватнасці па цепла- і водаўстойлівасці.

На дадатковае ўмацаванне грунту вакол Касцёлкі спатрэбіцца 100 тон зямлі. Яе знімуць з чашы замчышча, што дазволіць адначасова пачысціць і ўнутраную тэрыторыю. Як вядома, яшчэ напрыканцы XIX стагоддзя сюды пачалі звозіць будаўнічае смецце з усяго горада, яно пакрывае руіны замкавых пабудов амаль паўгараметровым пластом.

Пад зямлёй зараз знаходзяцца і рэшткі царквы канца XIII стагоддзя. Месца, дзе яна стаяла, пазначаць аплікацыяй, магчыма кветкавай. А вось муроўку палаца, які таксама размяшчаўся на тэрыторыі замка, спецыялісты, калі будзе магчыма, адкрыюць на ўзровень каля 50 сантыметраў.

Паводле слоў Наталлі Жышко, каля 2 мільярдаў рублёў ужо выдаткавана на работы на замку. Фінансаванне вядзецца з рэспубліканскага і абласнога бюджэтаў. Завяршыць работы плануецца ў 2015 годзе.

ПАДРАБЯЗНАСЦІ

ХТОСЬЦІ ШУКАЕ, А ХТОСЬЦІ ЗНАХОДЗІЦЬ

Да пачатку работ па кансервацыі на Навагрудскім замку працавалі археолагі, але нічога сенсацыйнага, на жаль, не знайшлі. Зрэшты, яны не першыя, хто праводзіў тут раскопкі. У 1920-х гадах, калі Заходняя Беларусь была ў складзе Польшчы, на замку працавалі польскія рэстаўратары і археолагі. Ці знайшлі нешта каштоўнае, цяжка сказаць, мяркую старшы навуковы супрацоўнік Інстытута гісторыі НАН Беларусі Андрэй Мяцельскі. Падрабязных справаздач не захавалася, ёсць толькі невялікая публікацыя, дзе гаворка ідзе ў асноўным аб расчыстцы замка, яго архітэктуры і штогадовым недахопе сродкаў для завяршэння работ. Дарэчы, тады пры расчыстцы замка з будаўнічым смеццем быў зняты і культурны пласт XVII—XVIII стагоддзяў.

А вось з канца 1950-х даследаванні больш за 25 сезонаў праводзілі спецыялісты Ленінградскага аддзялення Інстытута археалогіі АН СССР і Эрмітажа. Тады багатыя знаходкі былі ў тым ліку асабліва каштоўныя, як, напрыклад, распісаная фарфоравая арабская чаша XIII стагоддзя ці ўнікальны артэфакт — шкляны разбійны «Кубак Святой Ядвігі». У сярэднявеччы такую рэч не мог купіць нават вельмі багаты чалавек. Гэта быў знакавы прадмет, даступны нямногім. У свеце налічваецца 25 падобных кубкаў. Яны лічацца царскім атрыбутам, які выкарыстоўвалі ў час каранацыі. Паводле падання, кубкі належалі польскай каралеве Ядвізе і вада ў іх становілася віном.

Навагрудскі кубак захоўваецца ў калекцыі Эрмітажа. Прычым, мяркуючы па публікацыі Фрыды Гурэвіч, якая кіравала тады раскопкамі, падобных кубкаў у Навагрудскім замку было некалькі, бо былі знойдзеныя фрагменты іншых такіх жа пасудзін.

■ У ТЭМУ

Гэтым летам у самым цэнтры Навагрудка нашы археолагі трапілі на ўнікальную гістарычную забудову. У ёй не менш як чатыры ярусы зрубаў розных перыядаў, напластаваных адзін на другі. Ірына Ганецкая, старшы навуковы супрацоўнік Інстытута гісторыі НАН Беларусі, гаворыць, што пакуль цяжка ўдакладніць, у якія глыбіні сягае ўзрост ніжніх пабудов, яшчэ ідзе апрацоўка матэрыялаў. Але верхнюю, мяркуючы па ўзросце дрэва, датуецца 1613 годам, усе астатнія — ранейшыя. Вялікая колькасць шкляных бутэлек, чарак, столак дазваляе меркаваць, што верхні зруб мог быць карчмой. Астатнія пабудовы — жылыя, што пацвярджае побытавы характар знаходак. Іх дыяпазон — ад XII, магчыма, нават канца XI стагоддзя і да XVIII. Пераважная большасць датуецца XV—XVII стагоддзямі, асабліва добра прадстаўлена XVI стагоддзе.

Што ж яшчэ знайшлі? Касцяны грабенчык з арнамантам XII стагоддзя, фрагмент шклянога бранзалета, магчыма, пачатку XIII стагоддзя, вялікую колькасць жалезных прадметаў і посуду, зробленае цалкам з дрэва кола і нават шкарлупку ад ячэка нейкай дзікай птушкі.

Вельмі цікавы артэфакт — пячоная кафля з манаграмай Жыгімонта Аўгуста, сына Жыгімонта I і каралевы Бонны, вялікага князя літоўскага, а пасля смерці бацькі і караля польскага. Такія знаходкі дазваляюць меркаваць, што адна з раскапаных сядзіб належала каралеўскай сям'і. Напэўна, гэтым тлумачыцца і вялікая колькасць знойдзенага іншаземнага посуду, у тым ліку і дэкаратыўнага.

Цяпер усе знаходкі даследуюцца, рыхтуюцца да кансервацыі зрубы. Яны застануцца ў Навагрудку, у якім выглядзе іх экспанаванне, пакуль вырашаецца.